

כן, אדוני ראש הממשלה

למשטרה. עזריאל הלך בדרך הקרבית של אביו והתגייס לקורס טיס, אך נשר ממנו ושירת כקצין חימוש. הוא לא חיפש קידום בצבא, ולאחר השיי רות הסדיר פשט את מדיו ופנה ללמוד מדעי המדינה וסוציולוגיה. בעקבות מלחמת יום כיפור, כשקצינים נקראו לחזור לצבא ולמלא את החללים שני פערו בו, גם עזריאל חזר. הפעם שירת בחיל המודיעין. בשנת 1977 מונה לתפקיד עוזר יועץ ראש הממשלה מנחם בגין לענייני טרור.

איך היה הטרור של אז לעומת הפיגועים של היום?

"זה היה יותר גרוע. היו אז חדירות מהגבול, חדירות מהים, פיגועי מיקוח, מכוניות תופת, פיגועים של עשרות הרוגים. על כל צעד ושעל שהלכת בו,

של המערכה הביטחונית. מבעד לפיסות המידע המרתקות מתגלות גם די ממות ערכיות שעמן התמודדו ראשי ממשלות ישראל, וגם המזכיר הצבאי עצמו.

הקצינים הבכירים נדהמו

את הקשר לצבא ואת המסירות למשימות הלאומיות ספג עזריאל נבו כבר מהבית. הוא נולד בגדרה בתש"ח, חודשים אחדים לפני קום המדינה. הוריו היו פרטיזנים ולאחר השואה עלו ארצה. האב התגייס לאצ"ל ובהמשך

כשאנחנו מתאמצים לזכור את מלחמת עמלק, אנחנו קוראים רק פסוקים אחדים בתורה. אבל למעשה, גם על המלחמות בדור האחרון אנחנו יודעים מעט מאוד ממה שהתרחש. אחד הבודדים שכל המידע הביטחוני עובר דרכם הוא המזכיר הצבאי של ראש הממשלה, שמקשר בין כוחות הביטחון לראש הממשלה. עזריאל נבו, המזכיר הצבאי הוותיק ביותר בתור לדות צה"ל, שבמשך שנים עשרה שנה (תשמ"א-תשנ"ג) עבד עם ארבעה ראשי ממשלה - בגין, שמיר, פרס ורבין, הוציא לאחורונה את ספרו הביוגרפי 'מזכיר צבאי', שחושף לציבור לראשונה פרטים חשאיים מאחורי הקלעים

‘מזכיר צבאי צריך להיות העיניים של האוזניים של ראש הממשלה בתוך המערכות’. עזריאל נבו

בגין, שמיר, רבין ופרס - את כולם ליווה המזכיר הצבאי הנאמן תא"ל במיל' עזריאל נבו לאורך קדנציה ארוכה בצמתים קריטיים של הכרעות ביטחוניות ■ בספרו החדש הוא משתף בהתרחשויות מאחורי הקלעים של אירועים שטלטלו את המדינה, כמו פרשת קו 300, פולארד ומלחמת לבנון, וגם בקולונל הירדני שידע מתי מוצאי שבת ■ כמי שהיה מקורב לראשי הממשלה הוא יודע לספר על שיחת הטלפון של בגין מתחנת דלק בבקעה, על המידור הקפדני שהנהיג שמיר ועל הזיכרון הפנומנלי של רבין

חיים אקשטיין // צילום: עופר עמרם

להעביר לו מידע ותחושות. המזכיר הצבאי הוא גם 'מלצר המודיעין' של ראש הממשלה. הוא לא מייצר מודיעין, אבל צריך לדעת איך להגיש את המודיעין".

עד כמה משמעותי האופן שבו מגישים את המידע?

"אתה זה שמחליט, למשל, מה לקרוא קודם ומה אחר כך. אחת התכונות החשובות שנדרשות מהמזכיר הצבאי היא להבחין בין עיקר וטפל. זו מיומנות שרוכשים במשך הזמן".

המשימה הרגישה הציבה בפני נבו לא מעט דילמות, ובראשן שאלת הנאמנות. לדבריו, הוא שמר מכל משמר על נאמנותו לראש הממשלה.

"הוא אמר אז 'אני לא צריך גנרלים'. בגין הכיר אותי תוך כדי עבודה, וזה מה שהוא החליט".

בשנת 1981, בראשית הקדנציה השנייה של בגין, נכנס נבו לתפקיד המזכיר הצבאי.

מהי בעצם הגדרת התפקיד של מזכיר צבאי?

"למעשה, אין הגדרה לתפקיד. כמו שאני ראיתי את זה, מזכיר צבאי הוא החוליה המקשרת בין ראש הממשלה לכל גורמי הביטחון במדינת ישראל. הוא מחליט מה ראש הממשלה יידע ומה לא, כמה הוא יידע. הוא העיניים, האוזניים והאף של ראש הממשלה - לא הפה - בתוך המערכות. צריך

משהו התפוצץ. לא נעים להגיד את זה, כי גם היום הטרור קשה, אבל אז הייתה תקופה של טרור סוער מאוד. בירושלים אנשים פחדו להסתובב ברחוב, כל מקרה היה יכול להתפוצץ".

בהמשך שירת נבו כעוזרו של המזכיר הצבאי לממשלה דאז, אפרים פורן. לאחר שפורן עזב את תפקידו, החליט בגין למנות את נבו למחליפו. "זו הייתה הפתעה כללית. הייתי צעיר מאוד, בדרגת סגן אלוף. אנשים בדרגות בכירות היו מועמדים לתפקיד, חלקם ביקשו שאעזור להם להתמנות, אבל בגין החליט שזה יהיה אני. אנשים הופתעו מאוד מההחלטה שלו".

יכול להיות שהוא דווקא העדיף מזכיר זוטרי יותר?

כן, אדוני ראש הממשלה

"בא אליי פעם הרמטכ"ל משה ורצני, הוא אמר: לא יכול להיות שאתה רק קצין בצבא, ואתה יודע דברים שאני לא. אמרתי לו: אם מחר בבוקר תגיד לי לשים על הכומץ תה פונפון אדום - אני אעשה את זה, אבל חובת הנאמנות שלי היא רק לאדם אחד, לראש הממשלה."

"המזכירים הצבאיים מתחלפים כל שנתיים-שלוש, וכל אחד רוצה לה' תקדם, להיות רמטכ"ל. גם הרמטכ"ל היום, איזנקוט, היה במשך תקופה קצרה מזכיר צבאי אצל אהוד ברק. אז נוצרת נאמנות דואלית: אתה נאמן לראש הממשלה, אבל אתה צריך את הרמטכ"ל ואת שר הביטחון, אז אין נאמנות טהורה. אני הקפדתי שהנאמנות שלי תהיה רק לראש הממשלה. "עוד דבר שהקפדתי עליו היה לא להתבייש להגיד 'אני לא יודע', 'אני הולך לבדוק', לא לשלוף תשובות מהמותן. ברגע שאתה שולף מהמותן אתה מאבד את האמינות."

הקשר הצמוד לראש הממשלה לא השפיע על טהרת העבודה?

"הייתי קשור לראשי הממשלה, אבל לא נכנסתי אליהם הביתה לשתות תה. כשנכנסתי לתפקיד, שאלתי את יחיאל קדישא, ראש הלשכה של בגין: איך לקרוא לראש הממשלה? איך אתה קורא לו? הוא אמר: אני לא קורא לו. כשאני נכנס לחדר והוא עומד מולי, אני מתחיל לדבר. כשגבו אליי, אני מכחך בגרוני והוא מסתובב. אני אף פעם לא קורא לו בשמו. את התור רה הזאת לקחתי ממנו. כשאנשים קראו לראש הממשלה שמעון או יצחק, קראתי לכולם בשם אחד: ראש הממשלה."

את עמדותיו הפוליטיות של נבו אפשר לנחש. סביר שמי שנולד לאיש בית"ר, ונבחר אישית בידי בגין לעמוד לצידו, איננו איש שמאל. ובכל זאת, גם מהבחנה הפוליטית נבו הקפיד לשמור על מקצועיות. "הקפדתי גם לא לעסוק בנושאים פוליטיים. לא הלכתי למרכז מפא"י ברחוב הירקון ולא למצודת זאב. יכולות להיות לך דעות, כמו לכל אזרח, אבל אסור להן להשיע על התפקוד שלך."

כשר בהשגחת המלך חוסיין

על כל הפרשות הביטחוניות שעברו דרכו מספר נבו בהרחבה בספר החדש, ולא כאן המקום להביא את כל הפרטים. אבל אי אפשר להתעלם ממה שהיה, בין השאר, המבחן הגדול הראשון בתפקיד - מלחמת לבנון. "ההחלטה של ראש הממשלה הייתה על פעולה מוגבלת. ההתחלה נראתה די מבטיחה, אחר כך התחילו ההסתבכויות. כל הזמן נכנסו לפעולות יותר ויותר עמוקות. כל פעם היה מגיע שר הביטחון אריק שרון לשיבות ממשלה ומציע דברים נוספים, צעד אחרי צעד. לכל הפעולות הוא קיבל אישור, לא תמיד כולם הבינו את מה הם מאשרים."

האם באמת קרו דברים שבגין לא ידע? איך נוצר מצב כזה, אם כל המידע היה אמור לעבור דרכך?

"הכול עובר דרך המזכיר הצבאי, אבל המזכיר הצבאי אינו חוצץ בין ראש הממשלה לשרים שלו. כששר ביטחון רוצה לדבר עם ראש הממשלה הוא אינו מבקש את המזכיר הצבאי. שרון היה מדווח כל הזמן, באופן טוטאלי. הוא היה מעיר אותו בכל מיני שעות, בעוד אני נהגתי כמה שפחות להעיר בלילה. הייתי מרכז את האינפורמציה ומוסר בבוקר. אם יש הרגעים, העיר בדה שראש הממשלה ישמע עליהם בשתיים בלילה כבר לא תציל אותם. ראש הממשלה ידע הרבה דברים רק משר הביטחון, והוא החליט באיזו צורה לומר לו אותם."

וכשזיהית שזה קורה - התערבת?

"בטח. הראיתי לראש הממשלה שקורים דברים אחרים ממה שהוא שומע. הדיווחים שלי לא הגיעו משר הביטחון אלא מהצבא. בהתחלה הוא היה אומר 'אני יודע אחרת משר הביטחון', והייתי צריך לבוא ולהוכיח שאני יודע אחרת. הייתי צריך להיאבק. זו הייתה תקופה קשה מאוד."

עוד פרשה משמעותית שקשורה לעניין העברת המידע היא פרשת קו 300. הפרשה שהחלה בחטיפת אוטובוס בידי מחבלים, אבל התפרסמה בעיקר בגלל אי-הוודאות סביב מותם של המחבלים. ערפל כבד שרר סביב הפרשה, והרבה ידיעות כוזבות והאשמות שווא פורסמו, עד שהתברר כי

המחבלים נהרגו בידי השב"כ.

"בשבילי זה היה אירוע טראומטי", משחזר נבו. "אי-אמירת אמת, ניסיון לטפול אשמה על קצין בכיר, לומר שראש הממשלה נתן את ההוראה. זה היה הצומת שלי בתפקיד: עד אותה תקופה האמנתי לכל הדיווחים שקייבלתי, ולאחר אותה תקופה קודם כול לא הייתי מאמין ואחר כך היה צריך לשכנע אותי. בתחילת הדרך עבדתי עם השב"כ והיינו כמו אחים, אבל אחר כך הרגשתי שמשטים בי כדי שאעביר אינפורמציה לא מדויקת לראש הממשלה."

היו אנשים מסוימים שידעת שאי אפשר לסמוך עליהם?

"לרוב האנשים שעבדתי איתם - האמנתי, אבל מדי פעם יש תפוח רקוב, אתה רואה שאיש מסוים אינו אמין. לא הכרתי ראשי ארגונים כאלה, אבל בכל זאת חייב להיות אמון מוחלט, כי לראשי הארגונים יש סמכויות נרחבות מאוד. יש נושאים שעליהם צריך לבקש אישור מראש הממשלה. ייתכן מצב שהצבא תכנן מבצע סופר-דופר, ועשו כבר תרגולים והכול מוכן, אבל ראש הממשלה מכניס את השיקול המדיני. הוא יודע דברים שאחרים לא יודעים."

"כשהתחלנו בשיחות עם המלך חוסיין, אף אחד לא ידע. היינו מברחים את ראש הממשלה מהארץ ביום שישי, אחרי שעות העבודה, הוא היה מגיע לפני כניסת השבת, ונמצא במקום שבו מתקיימת הפגישה עד מוצאי שבת. אגב, בתקופת שמיר השתתפו בפגישות אליקים רובינשטיין ויוסי בן אהרון, שניהם חובשי כיפות. דאגו להם לאוכל כשר, והמלך בעצמו דאג לצלחות חד פעמיות. באחת השבתות הללו הסתובבתי בחוץ עם הקולונל הירדני, ופתאום הוא מסתכל לשמיים ואומר לי: 'צאו שלושה כוכבים, אתם יכולים לנסוע'."

אמנם נבו היה על מדים בתפקידו, אבל מצא את עצמו עוסק לא רק בנושאים צבאיים. "לפעמים, כשאתה עוסק ביהדות התפוצות, ברית המועצות, אתיופיה, אתה שואל את עצמך למה צריך לעסוק בזה קצין שלובש מדים."

גם פיני ימית היה התמודדות עם יהודים.

"ראש הממשלה קיבל החלטה כואבת. בשבילי היה בולדור שעשה את העבודה, אריק שרון, אבל לי הייתה תקופה טראומטית. היה קשה מאוד לשמוע את הדברים, לקבל את הדברים, לדווח על הדברים. אתה לא מתעסק עם אויב אלא מול יהודים."

שהמזכיר תחזור בזמן לשבת

רוב הציבור רואה את ראש הממשלה בעמדה הרשמית, אבל המזכיר הצבאי פוגש אותו לאורך כל שעות היממה. "בתפקיד הזה אין בינך ובין ראש הממשלה שום חיץ. לא של מנהל לשכה, לא של יועץ סתרים, לא של אשתו."

אז איך נראים ראשי הממשלה מקרוב?

"להיכנס לחדר של בגין זה היה, להבדיל, כמו להיכנס לחדר של אדמו"ר. הייתה לו אישיות מיוחדת, מעולם לא יצאה מילה גסה מפיו. אדיב, עדין, לא נוהף בקול רם. בחגים הוא היה עובר בין כל העובדים ומאחל חג שמחה. כשהוא ראה מזכיר עובדת ביום שישי באחת הצהריים, הוא אמר: 'מילא אני פה, אבל מה את עושה פה? את צריכה להכין שבת'."

"פעם נסעתי איתו לצפון, ופתאום במכשיר קשר אמרו שרוצים את ראש הממשלה בטלפון. ביציאה מבית שאן הייתה תחנת דלק, ואז תחנות דלק היו מטונפות, בלי מנטה ו-yellow. נכנסתי למשרד של בעל התחנה, משרד מעופש ומלוכלך, מלא גרזי ושמנים, ובעל התחנה יושב ליד שולחן. אמרתי לו: 'סליחה, אתה רואה את המכונית בחוץ? זה ראש הממשלה. הוא

"פעם ראשי הממשלה נסעו במטוס קטן. נבו עם בגין ושמיר"

יכול להשתמש בטלפון? הוא כמעט עשה במכנסיים, התחיל לנקות עם סמרטוט את המשרד. בגין נכנס, אמר לבעל התחנה: 'אני מתנצל שאני מפריע לך בעבודה, אבל אני חייב להתקשר בטלפון'. בעל התחנה יצא החוצה, בגין דיבר, סגר את הטלפון, יצא, הודה לבעל התחנה ושוב התנצל שהוא הטריד אותו. הוא נכנס למכונית, אנהנו יוצאים, ואז בגין אומר לי: 'אתה שילמת לו עבור השיחה?'"

הקדנציה הבאה של נבו הייתה עם ראש הממשלה יצחק שמיר. נבו נזכר באישיות השונה לחלוטין מזו של קודמו בתפקיד: "סביב בגין הייתה הילה, ושמיר היה עם שתי רגליים על הקרקע. אחד שברגע שאתה יודע מה הוא רוצה - תענוג לעבוד איתו. ידעתי בדיוק איך הוא רוצה לקבל את החומר, מה השאלות שהוא הולך לשאול אותי. בתחילת הדרך הוא בחן אותי, הייתי תחת זכוכית מגדלת, ובהמשך נוצרה בינינו מערכת יחסים הדוקה. היינו יחד בטיסות שעות ארוכות והוא היה מספר סיפורים מהלח"י. על הפעולות שלו במוסד הוא לא סיפר."

"הוא היה קנאי למידור. כשהייתי רוצה לדווח משהו, הוא היה עושה תנועה עם היד וכל השאר היו יוצאים החוצה. פעם הוא ראה אותי מדבר עם שר במסדרון, ושאל אותי: מה דברת איתו? אמרתי: סתם דיברנו. הוא אמר לי: אל תדבר איתו יותר. במשך שבע שנים לא הייתה מעולם ישיבת צוות בלשכת ראש הממשלה."

"הייתה לו יכולת לבדוד את עצמו מרעשים של הסביבה. ראש המוסד וראש השב"כ היו נפגשים איתו פעם בשבוע, ופעם כשהיה משבר קואליציוני, הצעתי לבטל את הפגישה. הוא שאל למה, ואמרתי שאני רואה שהוא עוסק. הוא אמר לי: 'מה זה קשור למוסד? הם ישבו אצלו שעה, והוא כולו מפקס, כאילו סגר את כל הרמקולים הצדדיים. איך שהם היו יוצאים, הוא היה פותח את הרמקולים בחזרה'."

מן העבר השני של המתרחש הפוליטי, עבד נבו גם תחת יצחק רבין ושמעון פרס בקדנציות הבאות ברציפות. "לפרס היה כישרון מיוחד ביצירת קשרים, בארץ ובחו"ל. לא שתמיד יצא מהם משהו. היה לו כושר רבלי בלתי רגיל, יכול לדבר על כל נושא. היה בלתי נלאה מבחינת שעות עבודה, יכול לעבוד מבוקר עד לילה בלי לנוח שעה אחת."

"עם רבין היה נעים לעבוד. כשהוא היה צריך לבקש משהו חריג מעט, הוא עשה זאת במין ביישנות, 'אם לא קשה לך...'. הוא היה איש של פרטים, אהב לדעת כל דבר עד הפרט האחרון. היה לו זיכרון פנומנלי של מספרי יחידות בצבא, שמות של מפקדים. כשהיה צריך לאשר מבצע הוא היה יורד לדו"ח וציה של הגרגרים בקנה של הרובה."

ארבעה ראשי ממשלה עם אופי שונה. לא היה קשה בכל פעם שראש ממשלה התחלף?

"לא הייתה לי שום בעיה לעבוד עם ארבעתם. כשפרס הגיע, התחילו לבחוש מסביב כדי להחליף אותי. אני לא ביקשתי מאף אחד להישאר ולא ביקשתי לעזוב. קצינים בצבא פתאום התחילו לספר לפרס כמה הם מאמינים בדרכו המדינית. במשרד הביטחון היה אז יהודי יקר, חיים ישראלי, שהיה קרוב עוד לבן גוריון בזמנו. אנשים אמרו עליי לפרס: הוא לא מהמתנה שלך. כולם ידעו שאני בא ממשפחה רוויזיוניסטית. אבל חיים ישראלי המ' ליץ לו שאני אשאר, הוא הכיר את האופי ואת צורת העבודה שלי. אז פרס אפילו לא אמר לי שאני ממשיך, פשוט המשכתי. פרס אפילו נתן לי את הדרגה: לפני נסיעה לאפריקה הוא אמר לי 'אני רוצה שתסע בדרגת תת אלוף'. זה היה כמעט מהיום להיום."

(המשך בעמ' 37)

על פרשת קו 300: זה היה הצומת שלי בתפקיד: עד אותה תקופה האמנתי לכל הדיווחים שקיבלתי, ולאחר אותה תקופה קודם כול לא הייתי מאמין ואחר כך היה צריך לשכנע אותי. בתחילת הדרך עבדתי עם השב"כ והיינו כמו אחים, אבל אחר כך הרגשתי שמשטים בי, כדי שאעביר אינפורמציה לא מדויקת לראש הממשלה

(המשך מעמ' 24)

"שמיר שאל: איך הפקט עובד?"

איך הסתדרת שנים עשרה שנים בתפקיד התובעני והשוחק? "זה תפקיד שבו אין יום ואין לילה, אין שבת ואין חג. הטלפון לא מפסיק לצלצל, אשתי ישנה עם אטמי אוזניים. אחרי עשר שנים אמרתי לשמיר: די, מספיק. הוא שאל אותי מה אני רוצה לעשות, ואמרתי שאני רוצה להיות נספח צה"ל בלונדון. הוא שאל אותי: 'זה תפקיד יותר מעניין?' אמרתי: 'לא'. 'יותר חשוב? דרגה יותר בכירה?'. 'לא'. הוא חתך: 'אז אתה נשאר פה'.

על פינאי ימית: ראש הממשלה קיבל החלטה כואבת. בשבילו היה בולדוזר שעשה את העבודה, אריק שרון, אבל לי הייתה תקופה טראומטית. היה קשה מאוד לשמוע את הדברים, לקבל את הדברים, לדווח על הדברים. אתה לא מתעסק עם אויב אלא מול יהודים

בהצלה תחת אש, בסחיבת פצוע, אבל הגבורה האמיתית היא מניעה של האירוע מראש. צריך ללמוד, להפיק לקחים ולדעת להיזהר. פשוט יותר להציב גדר קטנה ושלט 'זהירות, בור לפניך', מאשר אחר כך להביא אמצעי חילוץ ולהוציא מישוהו שנפל לבור. אבל לא תמיד אנחנו לומדים".

אתה אומר לעצמך לפעמים שבגין או שמיר היו מטפלים אחרת עם גל הטרור הנוכחי?

"אני לא סובל משפטים כמו 'אילו רבין היה חי היום'. הכול עניין של קו-נסטלציות, תוצאה של מקרים. שמיר הבליג במלחמת המפרץ, אבל אילו הטיל שנפל על בית ברחוב אלנבי וחדר מלמעלה למטה היה נופל ביום חול ולא בשבת, והוא לא רק היה נופל אלא גם מתפוצץ, הכול היה אחרת. דבר אחד ברור לי: כששואלים אותי מתי יהיה שלום, אני אומר: בדורי בטח שלא. אני תמיד אומר שאני מאמין לערבים: הם כל הזמן אומרים שהם לא רוצים אותנו, ואני מאמין להם. הם לא רוצים אותנו פה, והם יעשו הכול כדי שלא נהיה פה. זו האמונה שלי. אין לי פתרונות למצב, אבל אנחנו חייבים להיות חזקים. זה הכול".

התחום שבו עסקת עבר שינויים. פעולה צבאית שפעם הייתה עוברת רק דרך, מתפרסמת היום באינטרנט תוך דקות.

"גם בתקופה ההיא היו הדלפות, אבל בצורה הרבה יותר פרימיטיבית. השיטות היו אחרות, אנשים היו מזומנים עיתונאים ונותנים להם להציץ בדברים, אבל היום - אתה מגרד בראש ואחרי רגע זה בעיתון".

הייתם מודעים לבעיות ביטחון המידע?

"בוודאי, כאנשי מודיעין זה היה לחם חוקנו. הרי מאיפה אתה משיג את המידע? ממה שעף באוויר. כשנכנס הפלאפון, ראש השב"כ דאו אמר: אני לא אתן שלאף שר יהיה פלאפון. אמרתי לו: 'איך אתה יכול לגזור גזירה שלא תוכל לעמוד בה? אתה לא יכול להילחם בטכנולוגיה'. אחר כך לאני שים היו פלאפונים. כשהייתי מקבל טלפון מהמוזכירה של ראש הממשלה תוך כדי נהיגה, הייתי עונה: 'תגידו שאני לא יכול עכשיו, עוד רבע שעה אדבר מטלפון אחר'. הייתי מודע לכך שכמו שאנחנו מאזינים לאחרים, אחרים מאזינים לנו".

יש לזה גם יתרונות? ראש ממשלה מקבל היום מידע שפעם לא היה מגיע אליו?

"היום העברת החומר היא קלי קלות. במשרד שלי לא הייתה אפילו מערכת אחת של קשר עם משרד הביטחון בתל אביב. היו בלדרים שפתחו את המגנעול במשרד הביטחון, לקחו את כל החומר, הכניסו לשק, נסעו לירושלים, וברושלים היו מתחילים למיין את החומר. כשהכניסו לי פקס למשרד, שמיר אמר לי פעם: 'איך אני אקבל את החומר? החבר'ה עם השק כבר היו פה!'. הראיתי לו את הפקס. הוא שאל אותי: 'איך זה עובד?'. עניתי: 'אני לא יודע, אבל זה עובד'. היום ראש הממשלה יכול לקבל טלפונים במטוס, עם בגין הייתי צריך להיכנס לתחנת דלק כדי לדבר בטלפון".

אתה רואה הבדלים בין המנהיגים של היום לאלו של פעם?

"היו אז אנשים אחרים. לא שאז הכול היה נופת צופים, אבל היו דרישות אחרות. אני חושב שלא רואים דברים כאלה היום. אצל בגין הייתה צניעות מוגזמת. הוא נפל באמבטיה ושבר את אגן הירכיים כי הוא לא רצה שית'קנו את האמבטיה, מפני שזה יעלה כסף למדינה. אשתו לא רצתה מכוננית גם הבן שלו, בני, נוסע היום באוטובוסים. היינו מטיסים ראשי ממשלה במטוסי מטען. מאחור היה מטען שמשרד הביטחון קנה או מכר, וראש הממשלה היה יושב בתא שבנינו לו מקדימה. זה היה דור אחר".

המשימה: חינוך

באמצע הריאיון נכנסת רעייתו של עזריאל, ואומרת שאחת מבנותיהם התקשרה ושאלה אם הוא יכול לקחת את הנכדה בצהריים. עזריאל מקבל על עצמו את המשימה. "יש לי חמישה נכדים והם הכי חשובים לי", הוא אומר. אחרי שנים רבות במבשרת ציון הם עברו לאחרונה לנתניה, כדי לקצר את המרחק לבנות ולנכדים. "אחת גרה בתל אביב, אחת במושב הבונים ואחת בקריית טבעון, אז אנחנו גרים על הכביש".

היום נבו דואג לא רק לנכדים שלו, אלא לילדים ולנוער בכל הארץ. הוא מכהן כיושב ראש מכללת לוינסקי לחינוך, ובין היתר פעיל בעמותות שונות, חלקן בתחום החינוך. אחרי כל הקריירה שלו במרכז קבלת ההחלטות במדינה, הוא מאמין ששדה החינוך הוא מוקד ההשפעה המשמעותי ביותר. "חינוך הוא אחד הנושאים החשובים ביותר בכל עם. אתה יכול להשיג אומה טובה יותר אם אנשים יקבלו חינוך כמו שצריך. בדרך הזאת

מגיעים אנשים טובים יותר, ואנחנו צריכים אנשים טובים". ■

"כשהגיע רבין אמרתי לו שאני רוצה לעזוב, והוא אמר שידבר עם אהוד ברק שהיה אז הרמטכ"ל. ברק אמר לי: 'אתה לא תהיה נספח צה"ל בלוי-נדון. אתה תהיה נספח צה"ל בברן, בשוויץ'. אמרתי לו: 'בברן מדברים גרמנית, ואני לא מוכן לנסוע למקום שמדברים בו גרמנית'. הוא אמר לי: 'טוב, תיסע ללונדון'".

נבו נסע לשלוש שנים בלונדון, ולאחר מכן השתחרר מהצבא. עשרים ושלוש שנים עברו מאז שסיים את תפקידו ועד שהוציא את ספרו החדש, והוא לא כל כך מרוצה מכך שרק עכשיו הוא מדבר. "אף אחד לא שאל אותי אף פעם מה דעתי, אילו מסקנות הסקתי. בדרך כלל גבורה נמדדת

